

نوشیروان کیهانی زاده

سالروز فوت مولوی

مولانا جلال‌الدین محمد متخلص به مولوی صاحب مجموعه‌نثوی و صوفی بزرگ ۱۷ دسامبر سال ۱۲۷۳ میلادی (۲۶ آذر ۶۵۲ هجری خورشیدی) در قونیه (ترکیه امروز) درگذشت و هر سال به این مناسبت مراسمی در کنار مزار او برپا می‌شود که یک هفته به طول می‌انجامد. وی که بیش از ۲۶ هزار شعر عرفانی سروده‌است در سال ۱۲۰۷ میلادی (۵۸۶ هجری خورشیدی) در بلخ خراسان، یکی از مراکز بزرگ فرهنگ و ادبیات فارسی و تمدن ایرانی، به دنیا آمده بود. اشعار مولوی وسعت اندیشه و صفای باطن وی را منعکس می‌سازد. او در همه جا و همه وقت بر ضد خودپسندی، جاه‌طلبی، ظاهرسازی و ریابود و تلاش بر رانمایی و نجات بشر داشت. از هشتم آبان سال ۱۳۳۶ (۳۰ اکتبر ۱۹۵۷، ۵۰ سال پیش) منظمأ هر سال مراسم یادبود این صوفی بزرگ و شاعر عارف باشکوه تمام در ایران برگزار می‌شود.

ماه‌های دسامبر و دولت امریکا از امپریالیزم تا یکه تازی و بالاخره…

دوم دسامبر سال ۱۸۹۸ با امصای موافقتنامه پاریس بین ایالات متحده و اسپانیا به میانجیگری دولت فرانسه، جنگ آن دو کشور پایان یافت و اسپانیا طبق این موافقتنامه پس از قرن‌ها از کوبا، فیلیپین، پورتوریکو و گوام (مهاجرنشینان و مستعمرات قدیمی‌اش) صرف‌نظر کرد و آنها را به امریکا داد. فیلیپین تا پایان جنگ جهانی دوم توسط دولت واشنگتن اداره می‌شد و به همین جهت ژاپنی‌ها آن را اشغال نظامی کرده بودند. کوبا بیش از چند سال در کنترل دولت واشنگتن نبود ولی این دولت از آن زمان پایگاه خود در گوانتانامو را در آن کشور حفظ کرده است. گوام (واقع در اقیانوس آرام که در دوران جنگ جهانی دوم به تصرف ژاپنی‌ها درآمد) و نیز پورتوریکو واقع در کارائیب از زمان قرارداد پاریس (۱۰۹ سال پیش) از سرزمین‌های خارجی (ترتوری) دولت واشنگتن هستند. مورخان جنگ امریکا با اسپانیا را سرآغاز پیدایش امپریالیسم امریکایی مانند. این دولت برای نشان دادن قدرت ۱۶ دسامبر سال ۱۹۰۷ (دروست صدسال پیش) ناراگانی مرکب از ۱۶ رزمنار او به دور کره زمین فرستاد و این گروه دریایی به نام «ناوگان بزرگ سفید» (زیادتر از آن زمان کشتی‌های نظامی امریکا رنگ سفید داشتند، نه مانند امروز رنگ خاکستری) از بندر نورفک در جهت جنوب به حرکت درآمد و پس از دور زدن قاره آمریکا و دیدار از چین (که کشوری ضعیف، آشفته و مقهور قدرت‌های وقت بود) از طریق آبراه سوئز و تنگه جبل‌الطارق به پایگاه خود (نورفک) بازگشت. منطقه نفوذ و اعمال قدرت دولت واشنگتن تا سال ۱۹۱۷ که وارد جنگ جهانی اول (جنگ قدرت‌های اروپایی) شد منحصر به قاره آمریکا و نقاطی از منطقه اقیانوس آرام بود. ورود به جنگ جهانی اول، دولت امریکا را وارد صحنه سیاسی جهان کرد و از میان ویرانه‌های جنگ جهانی دوم که از دسامبر ۱۹۴۱ پای به آن نهاده بود، به صورت یکی از دو ابرقدرت سرپرافتاد و فایرواشی شوروی در دسامبر ۱۹۹۱ یکه‌تاز میدان کره زمین شد ولی با چند اشتباه که در هفت سال اخیر (سال‌های قرن ۲۱) مرتکب شده‌است خود را وارد یک دوره پر از مشکلات ساخته‌است و این مشکلات را هر روز می‌توان از زبان دواطلبان نامزدی ریاست بر این کشور شنیدو…

www.iranianshistoryontshiday.com

توجه به ویتگنشتاین در ایران نسبتاً دیر آغاز شد، ولی در تقریباً پانزده سال اخیر شدت فزاینده‌یی داشته‌است. بخش نخست گزارش حاضر به شرح آغاز این توجه می‌پردازد و اولین نتایج مطالعه ویتگنشتاین در ایران را معرفی می‌کند. بخش دوم گزارش به شرح دومین مرحله توجه به ویتگنشتاین در ایران می‌پردازد؛ در این بخش ابتدا زمینه دوره متاخر مطالعه ویتگنشتاین در ایران معرفی و تصویری کلی از این دوره – که همچنان ادامه دارد– ارائه می‌شود، سپس برخی از آثار تالیفی این دوره درباره ویتگنشتاین ذکر می‌شود، و نهایتاً آثار به فارسی درآمده ویتگنشتاین و برخی از ترجمه‌ها درباره او نام برده می‌شود. هدف من ارائه یک تصویر کلی روشن و درست است، نه عرضه جزئیات؛ از جمله به همین دلیل از آوردن فهرست منابع در پایان این گزارش کوتاه چشم‌پوشیده‌ام.^۱

I. مرحله اول

ظاهراً توجه به ویتگنشتاین اول بار در ۱۳۵۰ صورت پذیرفت که خلاصه‌یی فارسی از مقدمه دیوید پیرس بر کتابش «لودویگ ویتگنشتاین»^۲– که در آن زمان کتابی جدید بود– منتشر شد؛ مترجم منوچهر بزرگمهر بود که در دانشگاه تهران تدریس می‌کرد.^۳ او اندکی بعد، در ۱۳۵۱، ترجمه‌اش از کتاب یوسئوس هارتناک Wittgenstein and Modern Philosophy (London 1965)– در اصل به دانمارکی– را منتشر کرد. بزرگمهر ظاهراً به مکتب اصالت تحصیل (پوزیتیویسم) تعلق خاطر داشت و احتمالاً ویتگنشتاین اول را مهم تلقی می‌کرد؛ این امر متفی نیست که او آگاهانه و عمدتاً خواسته‌باشد ویتگنشتاین را به فضای فلسفی ایران وارد سازد در مقابل حلقه‌یی که شیفته مارتین هایدگر بودند. در همان سال داریوش آشوری مقاله‌یی منتشر کرد با عنوان «لودویگ ویتگنشتاین : شوریده‌سر منطقی» و در آن شرح و وصفی اجمالی اما خوب از زندگی و فلسفه ویتگنشتاین به دست داد. در ۱۳۵۳ شرف‌الدین خراسانی ترجمه‌اش از کتاب بوخنسکسی Europäische Philosophie der Gegenwart (Bern 1947) (فلسفه معاصر اروپایی) را منتشر کرد همراه با ضمیمه‌یی به قلم مترجم که عبارت بود از توصیفی از هر دو دوره فکری ویتگنشتاین– در ۲۵ صفحه؛ به نظر می‌رسد که این توصیف اولین متن تالیفی فارسی درباره ویتگنشتاین بر اساس آثار خود فیلسوف باشد، و از این رو باید آن را جدی گرفت. در ۱۳۵۸ اثری قابل توجه از میرشمس الدین ادیب سلطانی– که بعداً تراکتاتوس ویتگنشتاین را هم به فارسی برگرداند– منتشر شد با عنوان «رساله وین» که طبیعتاً به ویتگنشتاین متقدم هم می‌پرداخت. چند سالی بعد، در ۱۳۶۵، هم مقاله‌یی به قلم شاپور اعتماد چاپ شد با عنوان «ویتگنشتاین : منطق، ریاضیات و علوم طبیعی در تراکتاتوس». گذشته از اشاراتی در کتاب‌های تاریخ فلسفه، ظاهراً اینها همه آن چیزی باشد که تا حدود ۱۳۷۰ به زبان فارسی درباره ویتگنشتاین منتشر شده‌است.

II. مرحله دوم

۱– زمینه

تقریباً سیزده سال پس از انقلاب اسلامی و سه سال پس از جنگ طولانی، ایران به آستنگی تجربه‌های جدیدی را، از جمله در حوزه‌های فرهنگی، آغاز می‌کرد؛ به رقم همه مشکلات، دوره‌یی نسبتاً روشن و در حوزه‌هایی حتی

ویتگنشتاین در ایران

مالک حسینی

«کتاب آبی»، «در باب یقین» و «برگه‌ها» آثاری از ویتگنشتاین هستند که دکتر مالک حسینی آنها را به فارسی ترجمه کرده‌است. او پیش از این در کنگره بین‌المللی ویتگنشتاین در آلمان، مقاله‌یی را با عنوان «ویتگنشتاین در ایران» به زبان آلمانی ارائه کرده‌است. در نشست هفتگی شهر کتاب که به جایگاه ویتگنشتاین در ایران اختصاص داشت، مالک حسینی مقاله خود را ارائه کرد. اصل این مقاله در ذیل آمده‌است.

درخشان در پیش بود. بحث‌های روشنفکری داغ‌تر می‌شد و مناقشات کلامی– فلسفی شدیدتر. این امر ترجمه و نشر

مقاله‌ها و کتاب‌های بسیاری را نیز به همراه داشت. آثار فلسفی از جایگاه ویژه‌یی برخوردار بود و توجه فزاینده‌یی هم نصیب ویتگنشتاین شد؛ نه فقط آثاری از خود او منتشر شد، بلکه همه‌گونه آثاری درباره او به زبان فارسی درآمد؛ از «ویتگنشتاین برای مبتدیان» یا «ویتگنشتاین در نود دقیقه» گرفته تا آثاری با اهمیت بسیار، بعضیاً با ترجمه‌هایی ناموفق. شمار کتاب‌های فارسی از خود ویتگنشتاین در حال حاضر به حدود چهل می‌رسد (اما بیشتر تحقیقات مهم درباره ویتگنشتاین همچنان ترجمه نشده‌باقی مانده‌اند.) حتی در بسیاری از مطبوعات

غیرفلسفی می‌شد درباره ویتگنشتاین مطلبی یافت؛ شاید بشود از نوعی «تب ویتگنشتاین» هم سخن گفت. آمار نشان می‌دهد که تا سال ۲۰۰۴– عمدتاً در دوره‌یی پنج‌ساله– بیش از صد مقاله درباره ویتگنشتاین، شامل مرور و بررسی کتاب، در مجله‌ها و روزنامه‌های مختلف منتشر شد. (زمانه «اصلاحات» بود و «بهار مطبوعات»!) چندان نیازی نیست که اشاره شود بسیاری از این آثار از حیث فلسفی در مرتبه قابل قبولی نبود. بسیار خب؛ چرا چنین توجهی به ویتگنشتاین؟ این پرسش را نمی‌توان به آسانی پاسخ داد؛ شاید بگویند که این امر تا حد زیادی اتفاقی بوده‌است. اما به نظر می‌رسد دست‌کم یک چیز مهم باشد و مربوط به جنبه جدی و غیراتفاقی ماجرا: در مناقشه‌های کلامی فلسفی یادشده، برای بسیاری توجه عقلانی دین و اعتقادات دینی کم‌اعتبار یا بی‌اعتبار شده بود، «تجره دینی» به نحو گسترده‌یی بحث می‌شد و اهمیت یافته بود و از کثرت‌گرایی دینی قویاً دفاع می‌شد– در ایران مثلاً جان هیک را، که به ایران هم سفر کرد، به خوبی می‌شناسند.

کار فلسفی‌اش ویتگنشتاین بوده‌است، بسیاری از دانشجویان از درس‌های او استفاده کرده‌اند و آثاری درباره ویتگنشتاین به راهنمایی او پدید آمده‌است. توجه فزاینده به ویتگنشتاین و نقطه‌های ثقل آن– دین‌شناسی و معرفت‌شناسی– خود را به ویژه در رساله‌های کارشناسی ارشد و دکتران‌شان می‌دهد؛ بر اساس آمار، در دوره چندساله پیش از ۱۳۸۳ حدود ۲۰ رساله دانشجویی درباره ویتگنشتاین در دانشگاه‌های ایران نوشته شده، و می‌توان فرض کرد که این رقم اکنون به حدود ۴۰ رسیده‌باشد. (از میان آنها رساله‌هایی با موضوع دین و باور دینی نزد ویتگنشتاین جلب توجه می‌کند.) از رساله‌های دکترای فارسی درباره ویتگنشتاین عنوان سه رساله را ذکر می‌کنم، محض نمونه و بدون هیچ دآوری: «ویتگنشتاین و دین»، محمداکوان (۱۳۸۰)؛ ظاهراً منتشر نشده)، «ویتگنشتاین و عنیت معرفت‌شناختی»، مینو حجت (۱۳۸۲)؛ زیرچاپ)، «منافزیک و فلسفه زبان ویتگنشتاین و علوم عقلی اسلامی»، حسین واله (۱۳۸۲)؛ منتشر شده). مایلم دو پژوهش منتشر شده دیگر را نیز نام ببرم که به نظر من اهمیت دارند؛ اولی از سهراب علوی‌نیا: معرفت‌شناسی ریاضی ویتگنشتاین و کواین (۱۳۸۰) دومی از علی پایا، از منتقدان ایرانی ویتگنشتاین متاخر: «برخی از پیامدهای تفکر متاخر ویتگنشتاین در علوم اجتماعی». (۱۳۸۱)

۲– ترجمه‌ها

الف– آثار ویتگنشتاین

میان دو مرحله مطالعه ویتگنشتاین، چنان‌که وصف شد، طی ۱۳۷۲–۱۳۷۰ در ترجمه فارسی از رساله منطقی فلسفی با همان تراکتاتوس در پی هم منتشر شد. اولی کار محمود عبادیان بود، دومی کار میرشمس الدین ادیب سلطانی؛ ترجمه دوم، که به نظر من در فضای فلسفه ایران یک اتفاق بود، بسیار دقیق است، اما با فارسی رایج و نثر معیار فلسفی چندان هماهنگ نیست. (ترجمه‌یی سوم از تراکتاتوس لازم به نظر می‌رسد.)

ولی این فقط یک آغاز یا بهتر است بگوییم یک پایان بود که تقریباً ربطی به آنچه قرار بود در سال‌های بعد روی دهد، نداشت؛ ضمن آن‌که مترجمان هم از نسل دیگری بودند. مدتی لازم بود تا توجه به ویتگنشتاین به حد کافی تکامل یابد و نتایجش را نشان دهد. در فاصله ۱۹۹۹ تا ۲۰۰۷ به ترتیب این ترجمه‌های فارسی از آثار ویتگنشتاین منتشر شد (در اینجا فقط به ذکر نام آثار و مترجمان اکتفا می‌کنم و از هرگونه داوری می‌پرهیزم):

زیر چاپ)؛

درباره رنگ‌ها، ل. گلستان؛

در باب یقین، م. حسینی (ویراست دوم به صورت سه‌زبان زیر چاپ). درباره یقین، م. دیباچ؛ پژوهش‌های فلسفی، ف. فاطمی (نیز ترجمه‌یی منتشر شده، م. ملکیان)؛

درس گفتارهای زیبایی‌شناسی [درس‌ها و گفت‌وگوهای درباره زیبایی‌شناسی، فروید و باور دینی]، ا. مهرگان (نیز ترجمه‌یی زیر چاپ از «درس‌هایی درباره دینی»، ب، عباسی)؛

ادامه در صفحه ۶

پژوهش‌های فلسفی

ویتگنشتاین یگانه فیلسوفی است که دوبار در اندیشه فلسفی انقلاب به پا کرده‌است؛ یک بار در سال ۱۹۲۱ با انتشار «رساله منطقی– فلسفی» و بار دیگر در سال ۱۹۵۳ با انتشار «پژوهش‌های فلسفی». کتاب «پژوهش‌های فلسفی» بررسی در باب ماهیت زبان و جامعه و ارتباطات پیچیده میان آن دو است. این کتاب به همت فریدون فاطمی به فارسی ترجمه و منتشر شده‌است. نشست هفتگی شهر کتاب در روز سه‌شنبه ۸۶/۹/۲۷ ساعت ۱۷ به نقد و بررسی کتاب «پژوهش‌های فلسفی» اختصاص دارد که با حضور فریدون فاطمی و مالک حسینی برگزار می‌شود. از علاقه‌مندان دعوت می‌شود در این نشست شرکت کنند.

نصیرالدین طوسی، فیلسوف گفت‌وگو

دومین نشست از نشست‌های هفتگی انجمن حکمت و فلسفه به نقد و بررسی کتاب «نصیرالدین طوسی، فیلسوف گفت‌وگو»، نوشته دکتر غلامحسین ابراهیمی‌دینانی اختصاص دارد که با حضور وی و دو تن از صاحب‌نظران و منتقدان ۲۹ آذر برگزار خواهد شد. به گزارش مهر، هرچند زمان زیادی از انتشار کتاب دکتر دینانی نمی‌گذرد این اثر با استقبال خوب مخاطبان روبه‌رو شده‌است. در این نشست که در محل موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه برگزار می‌شود بنا است این کتاب به بحث گذاشته شود. همچنین اولین جلسه از سری جدید نشست‌های انجمن حکمت و فلسفه برگزار شد که دکتر مجتهدی نکاتی را در مورد اندیشه فلسفی کانت به بحث گذاشت. «نقش ایرانیان در ترویج مذاهب غیرچینی در چین» سومین نشست است که با حضور دکتر نهال تجدد ۶ دی برگزار می‌شود.

مبانی فلسفی منطق فازی

با حضور دکتر لطف‌الله نبوی نشست «مبانی فلسفی منطق فازی» یکشنبه ۲۵ آذر در انجمن جامعه‌شناسی ایران برگزار شد. به گزارش مهر، از سوی گروه علمی– تخصصی روش‌شناسی انجمن جامعه‌شناسی ایران نشست «مبانی فلسفی منطق فازی» با سخنرانی دکتر لطف‌الله نبوی استاد دانشگاه تربیت مدرس برگزار شد. این نشست در روز یکشنبه ۸۶/۹/۲۵ از ساعت ۱۷ الی ۱۹ در بزرگراه جلال‌آل‌احمد، پل گیشا، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، طبقه اول، انجمن جامعه‌شناسی ایران برگزار شد.

«فلسفه تطبیقی چیست» در آکسفورد

همایش «فلسفه تطبیقی چیست؟» ۲۴ تا ۲۶ اسفندماه امسال در آکسفورد برگزار می‌شود. به گزارش مهر به نقل از منابع اینترنتی، در این همایش یکی از مهم‌ترین پرسش‌های فلسفه یعنی فلسفه چیست؟ به بحث گذاشته می‌شود. این پرسش اما با مالد گرقتن از آنچه بدان «تطبیقی» می‌گوییم بسط می‌یابد. فلسفه تطبیقی یا مبساحی چون تکتک فرهنگی، گفت‌وگوی فرهنگی و همچنین نسبت فرهنگی گره خورده است.